

PROJECT
VAN GEELDER
PAPIER

WILLEKE

VAN TIJN

(SCHILDERIJEN)

GERBRAND

VOLGER

PROJECT

GERBRAND VOLGER 95 x 115 CENTIMETER GEMENGDE TECHNIEK

VAN GELDER PAPIER

MAX PAM

Het beschrijven - en misschien ook het schilderen - van een fabriek die door de slopers langzaam kapot geslagen wordt, vereist een zekere morbide belangstelling. Als een gevelde mastodont, de ingewanden weggevreten, ligt aan de Westerveersloot in Wormer wat er over gebeven is van de Koninklijke Papierfabriek Van Gelder & Zonen die nog geen drie jaar geleden onderdak bood aan ongeveer zeshonderd werknemers.

Oude krantenfoto's tonen de fabrieksgevels nog getooid met een spandoek waarop het antwoord 'Investeren!' te lezen valt, maar daar is het niet meer van gekomen. De overheid wenste het noodlijdende concern niet opnieuw te steunen en zo werden de vestigingen één voor één gesloten, totdat ook het moederbedrijf op 18 augustus 1981 definitief failliet werd verklaard.

Wie in Wormer de weg naar de gesloten fabriek vraagt, wordt bejegend alsof men op zoek is naar het graf van iemand, over wie men liever niet meer spreekt. Inderdaad is de aankomst bijna negentiende-eeuws: afgegrensde hekken, waarachter donkere fabrieksmuren staan met gebroken ruiten. Met dit beeld was men vertrouwd in de tijd dat men nog dacht dat Verelendung een historische noodzakelijkheid was.

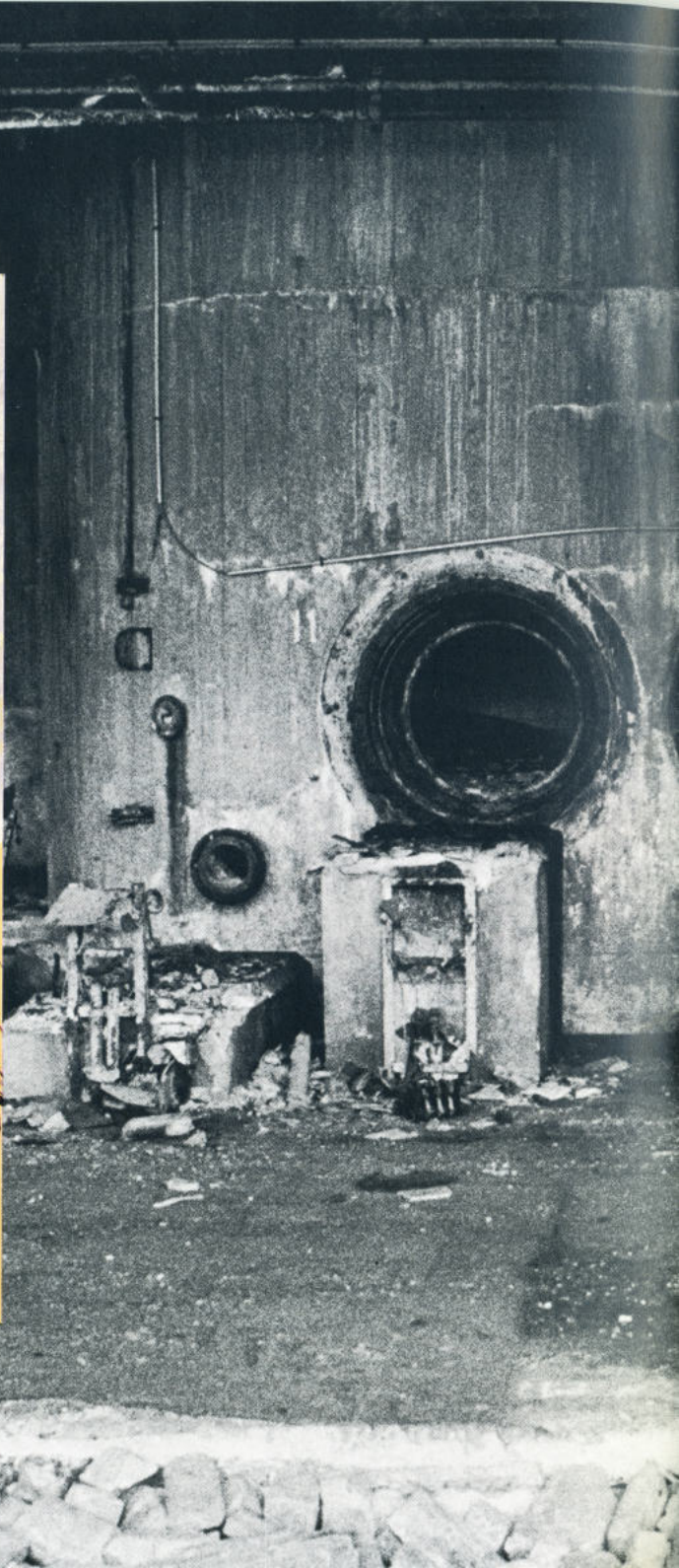
Binnen is de ravage enorm. De nutteloos geworden machines zijn ontmanteld en op sommige plaatsen is het dak opengebrosen om het vervoer van gedemonteerde onderdelen mogelijk te maken. Alles wat nog enige functie had is weggeslagen; de immense hallen zijn onderaardse spelonken geworden, waar temidden van het puin nog verwrongen staketsels liggen. Op de betegelde pulpbadens na waarin nog slechts een weggewaaid krant en een

leeg conservenblikje liggen, is niets meer intact. Gas en water zijn afgesloten en aangezien ook de electriciteitsleidingen zijn ontworcht, werkt ook het verwarmingsplaatje niet meer dat door de slopers is meegenomen en weer vergeten.

In de kantoorruimte ligt een omgevalen bureau, de ordners in de kasten zijn al vergeeld en verderop - langs de opengehakte gaten - hangt in een van de kantines nog een verwoest koffiezetapparaat. Hier en daar komen als darmen kabels uit de grond, soms in fel rode en gele kleuren, maar de aansluiting op de machines is eveneens gesloopt. Alleen de muren en de funderingen, die zo hecht zijn dat het zwaarste dynamiet nodig zal zijn om ze op te blazen, staan nog overeind.

Toen beeldend kunstenaar Gerbrand Volger in de krant las dat de fabriek werd gesloten, was zijn belangstelling gewekt. Hij was in Wormer geboren en had er tot zijn twintigste gewoond. De fabriek was een onderdeel van zijn jeugd geweest. Hij kon hem zien liggen als hij ging zeilen; zijn broer werkte er als bankwerker. Trouwens heel Wormer steunde op de fabriek, zoals Eindhoven op Philips. Eenmaal weggetrokken uit Wormer om een bestaan als kunstschilder op te bouwen, nam Volger het beeld van de fabriek met zich mee. In Spanje zou hij later fabrieksterreinen tekenen, en nog niet zo lang geleden maakte hij samen met zijn collega Willeke van Tijn schilderijen en tekeningen van de Amsterdamse droogdokken.

Gezamenlijk besloten zij ook bij Van Gelder polshoogte te nemen. De eerste aanblik was reeds verpletterend. **'Wij moesten', zegt Volger, 'eerst door de ramen naar binnen gluren, maar het weinige dat wij toen zagen, was al voldoende om te voelen dat het hier zeer interessant voor ons was. Pas later zagen we hoe ontzaglijk groot de fabriek was. Eenmaal binnen werden wij bevangen door een vreemd, mysterieus gevoel. De eerste maal liepen wij**

GERBRAND VOLGER 95 x 115 CENTIMETER GEMENGD E TECHNIEK

heel langzaam door de fabriek. Het was er treurig - een groot stervend monster. Geluiden galmen en weerkaatsen, en als de wind opsteekt lijkt alles weer tot leven te komen als in een oerwoud. Dan gaan de ventilatoren draaien, het begint te wapperen, te slingeren en te kletteren'.

Volger en Van Tijn vroegen de burgemeester van Wormer toestemming een atelier in de fabriek in te richten. Die toestemming werd na enige aarzeling gegeven, want niet alleen was de fabriek een pijnlijk symbool van industrieel wanbeheer, het was er ook gevaarlijk door de plotseling ineenstortende muren, de duistere gangen met de onverwachte valkuilen en de glasscherven die bij elke windstoot omlaag kwamen. Maar gewapend met helmen togen zij aan het werk. Aanvankelijk werden Volger en Van Tijn in de eerste plaats aangetrokken door wat omschreven zou kunnen worden als de esthetica van het verval. Het ging om de ruimte, de werking van het licht daarin en het opmerkelijk gebrek aan kleur in de fabriek. De fabriek was een schilderachtig object - de voorgeschiedenis, hoe tragisch ook, was secundair. De voortdurende confrontatie met het proces van ontbinding, dat na het inrichten van het atelier pas in volle gang zou komen, veranderde echter veel. Muren werden weggehakt, daken gelicht, machines gedemonteerd, wanden kapot geslagen, wc's uit hun voegen gelicht en toen ook de neon-verlichting uitviel, was orde chaos geworden. Elk recht vlak was weggeslagen en tot topologisch curieuze vormen ontworpen. Willeke van Tijn: **'Ik was ervan uitgegaan dat ik hier kwam om de lichtval te tekenen. Hoe valt het licht door een raam? Maar ik merkte al snel, dat ik met dat idee niet uit de voeten kon. In het verleden heb ik misschien niet zo zeer met een lineaal gewerkt, maar wel met scherpe lijnen en vlak-**

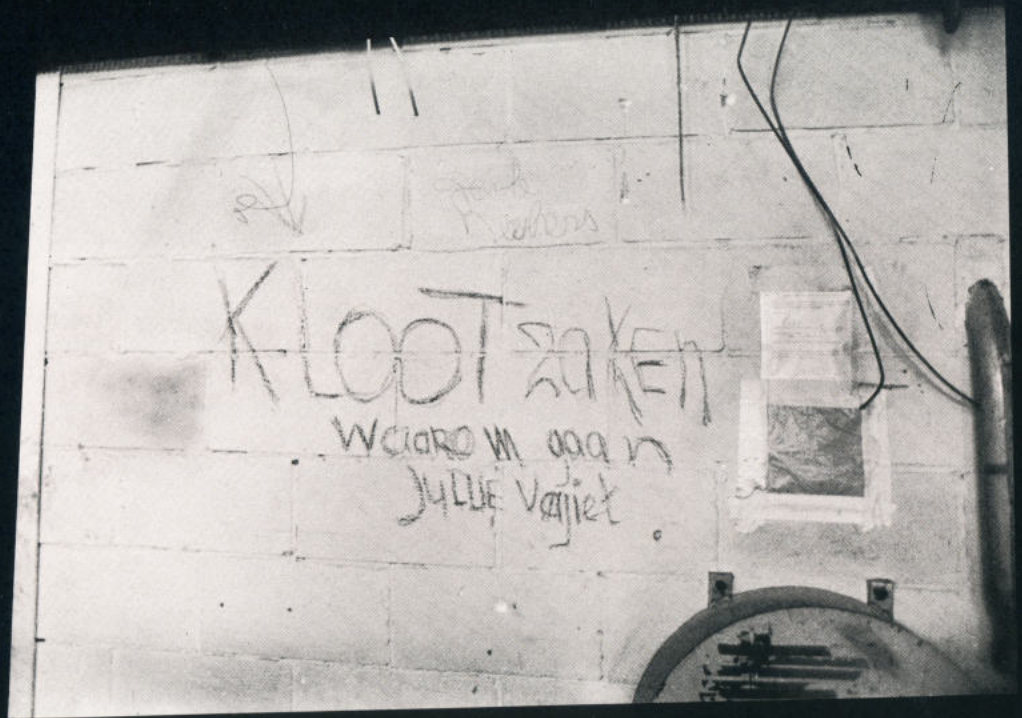
ken. Dat viel niet vol te houden, want er was eenvoudig geen vlak meer. Wij zagen staketsels in vormen, die wij zelf niet hadden kunnen bedenken. Noodgedwongen is mijn manier van werken daardoor veranderd. In de fabriek waren geen concrete vormen meer, en daarom is het werk ook abstracter geworden'.

Ook voor Gerbrand Volger was de fabriek al snel meer dan alleen een stilleven. 'Wij hebben', zegt hij, 'daar de schilderezels neer gezet, maar niet met de bedoeling om de fabriek op impressionistische wijze vast te leggen. Het was geen momentopname, maar een aanleiding om de stemming van verval op te roepen'. Tenslotte werkte hij het liefst in het meest donkere gedeelte van de fabriek, de hal met de brede pilaar, omringd door de resten van verwrongen blik. Het is bijna een onderaardse ruimte. Volger: 'De breedte van de pilaar is symbolisch voor de kracht van het monster, dat tenslotte toch is omgelegd. Het is de ineenstorting van een systeem. Ik heb deze fabriek niet uitgezocht om sociale motieven, maar ik kom uit een rood nest waar mij altijd is voorgelaten dat het kapitalisme ten onder zou gaan. Ik wil niet zeggen dat ik er nu ook zo over denk, maar toch kwamen allerlei gevoelens van vroeger weer boven. Zo heb ik in de fabriek heel sterk de verhouding tussen de arbeiders en het hoger personeel beleefd. Je zag de directeurskamer, nu geheel vervalven, met het omgeslagen reusachtige bureau, dat zo reusachtig was om indruk te maken. Je voelde het dilemma van het middenkader, mensen met een functie juist onder die van chef. Een aantal van hen waren nog in de fabriek, toen we met schilderen begonnen. Zij gedroegen zich het

meest aanmatigend. Op een keer waren er zakken met afval tegen onze tekeningen aangegooid, waardoor de glasplaten waren gebroken. Daar is een enorme ruzie uit voortgekomen. Willeke is op hoge poten naar zo'n halve chef toegestapt. Je merkte: zo wil hij worden aangesproken. Ze zagen natuurlijk niets in wat wij deden. Je kreeg opmerkingen te horen als: "Zeg, waar zie jij al die krassen?", of "weer aan het klieren?". Ze zagen in ons werk hun fabriek niet gereproduceerd, terwijl ik er juist van stond te kijken hoe realistisch het soms is. Er is een foto, waarop je een van mijn schilderijen ziet met de fabriek op de achtergrond. Dan blijkt hoe naturalistisch je eigenlijk de zaak hebt weergegeven, en dat de stap naar abstractie maar heel klein is'.

Vijf maal per week werkten Volger en Van Tijn in de fabriek. Aanvankelijk werd het gedeelte van het voormalig bedrijfslaboratorium gebruikt, maar omdat daar nog al eens de ramen werden ingegooid door voorbijgangers die hun plotselinge woede op de fabriek wilden bekoelen, verhuisde het atelier naar boven. Soms werd er in de fabriek overnacht uit angst dat ook het werk zou worden vernietigd. In zijn dagboek noteerde Volger: 'De politie vreest voor brandgevaar. Ik heb een ladder aan twee electriciteitskabels bevestigd, die je door het open raam kunt laten zakken. Bij wijze van proef al drie maal uit het raam geklommen. Het gaat uitstekend. Wij zijn bang voor een eventuele brand. Er zijn langs de Zaan al veel leegstaande fabrieken aangestoken'.

Het verblijf in de fabriek was natuurlijk niet helemaal zonder romantiek. Zij voelden zich dikwijls als Jonas in de buik van de Walvis. Willeke van Tijn: 'De fabriek was een levend mechanisme. De machines, toen zij er nog waren, leken

levende wezens. Soms was er ineens iets verplaatst. Dan hadden de slopers de staketsels in een andere ruimte gelegd. Je liep altijd het gevaar dat een muur plotseling ineen zou storten, dat was ook die spanning die aantrok. Wij waren terecht gekomen in een soort Pompei, waar aanvankelijk alles nog stond: de tafels en de kopjes met de koffie er nog in. In een van de kantines was een kaartspel achtergelaten. Ook de fotoboeken van de bedrijfsfeestjes waren er nog. Willy Alberti en Rita Corita hadden er opgetreden. Er stonden kasten met overalls en op de grond lagen grote werkhandschoenen als afgehakte handen. Er hingen briefjes aan de muur met geheimzinnige, inmiddels nutteloos geworden teksten. Het leek alsof iedereen bij het uitbreken van een besmettelijke ziekte was weggevlucht. Af en toe kwamen er mensen een boekenkast slopen om er een konijnenhok van te maken. Wij hebben's ochtends vroeger eens twee agenten betrapt, die achterom waren binnengekomen met de bedoeling om deuren weg te slepen. Alles ademde de vreemde sfeer van verval. Met Kerstmis hebben de laatste twaalf mensen van de fabriek in het administratiekantoor een feestmiddag gehouden. Het was een beetje donker gemaakt, er hing wat groen tegen de ramen en er waren kerstballen. Zij hadden ingrediënten meegenomen voor een gezellig etentje. Hun enige taak was de man af te wachten die de zaken verder zou afhandelen. Dat was een harde jongen uit Amsterdam, die geen sentimentele bindingen met het bedrijf had'.

De langzame afbraak stemde treurig en melancholiek, maar in zekere zin bleven Volger en Van Tijn buitenstaanders. Het was niet **hun** fabriek geweest, al begonnen zij steeds beter te begrijpen wat dat

betekende. Volger: 'Ik verbaasde mij erover dat achtergebleven werknemers die eigenlijk niets meer te doen hadden, niettemin om klokslag twaalf uur op hun fiets stapten, wegreden, en precies om half twee weer terugkwamen voor het werk dat er niet meer was. Later, toen alles al verwoest en ontredderd was, liep er nog een man rond die de boel bleef schoonhouden. Als wij een beetje water hadden gemorst, ging hij de vloer dweilen middenin die ruïne, totdat hij daar de waanzin van inzag en alles weer tegen de grond schopte. Er heerste een sfeer van wantrouwen en anarchie. Een van de bewakers had, toen hij het zacht smakkend geluid van verfkwasten op linnen hoorde, een ijzeren pijp gepakt en was voorzichtig naar de bron van het voor hem vreemde geluid toe geslopen. Plotseling stonden wij oog in oog en pas toen zag hij dat ik aan het schilderen was'.

WILLEKE VAN TIJN 100 x 120 CENTIMETER GEMENGDE TECHNIEK

WILLEKE VAN TIJN 100 x 120 CENTIMETER GEMENGDE TECHNIEK

De fabriek bleef een bron van agressie, een schandplek voor de omgeving. Het vastleggen van de ravage stuitte niet zelden op onbegrip. Hoe kon iets dat zo in puin lag de moeite waard zijn om te schilderen of te tekenen? Ook het atelier boven bleek niet een geheel veilige plaats. In het dagboek noteert Volger op 21 mei '82: 'Ingelijst tot 's nachts half één, toen er plotseling drie stenen vanaf de straatkant door het grote raam naar binnen werden gesmeten. Ik schreeuwde: "Idioot!!", maar durfde niet naar het raam te lopen uit angst dat er opnieuw gegooid zou worden. Trillend van woede en zenuwen naar de auto gehold met een grotere ijzeren staaf. Bewaker Martens liep met zijn hond te wandelen. Hij had vier knapen van ongeveer twintig jaar verdacht zien wegrekken. Hij belde de politie te Westzaan. Het bureau in Wormer was al gesloten! Om extra surveillance verzocht. De gangdeur, die niet op slot kon, met grote draadnagels dicht gespijkerd. De hele nacht konden wij niet meer slapen. Om vier uur zijn wij maar wat in de polder gaan wandelen, na eerst het ingelijste werk op een min of meer veilige plaats te hebben gezet'. Hoe verder de afbraak van de fabriek vorderde hoe meer Volger en Van Tijn zich ongewenste bezoekers bij een begrafenis voelden. Zij begonnen zichzelf een morbide belangstelling te verwijten. 'Er hing', zegt Willeke van Tijn, 'altijd een doodsgedoe. Het rook er ook tamelijk zuur. Ik ben altijd nogal bang geweest voor de rollen asbest die er lagen. Doordat de machines waren weggehaald was er bovendien asbeststof naar boven gekomen. Je zag het liggen op de balken. Een asbestkristal in je longen - en je hebt het. Ik ben nog naar de kankerspecialist gegaan en die zei dat het een grof schandaal zou zijn als er inderdaad

nog onverwerkte asbest ligt. In paniek heb ik de GGD in Wormer gebeld, maar die verklaarde dat TNO de boel had onderzocht en dat blauwe asbest niet gevaarlijk is. Toch houd ik iedere keer als ik in de ruimte kom waar de asbest ligt, even mijn adem in. Maar door de wind slaat de stof soms tegen je gezicht. Je voelt de deeltjes en je hoopt: het zal wel steenwol zijn. Het speelt altijd mee: jaja, een kunstenaar moet lijden'.

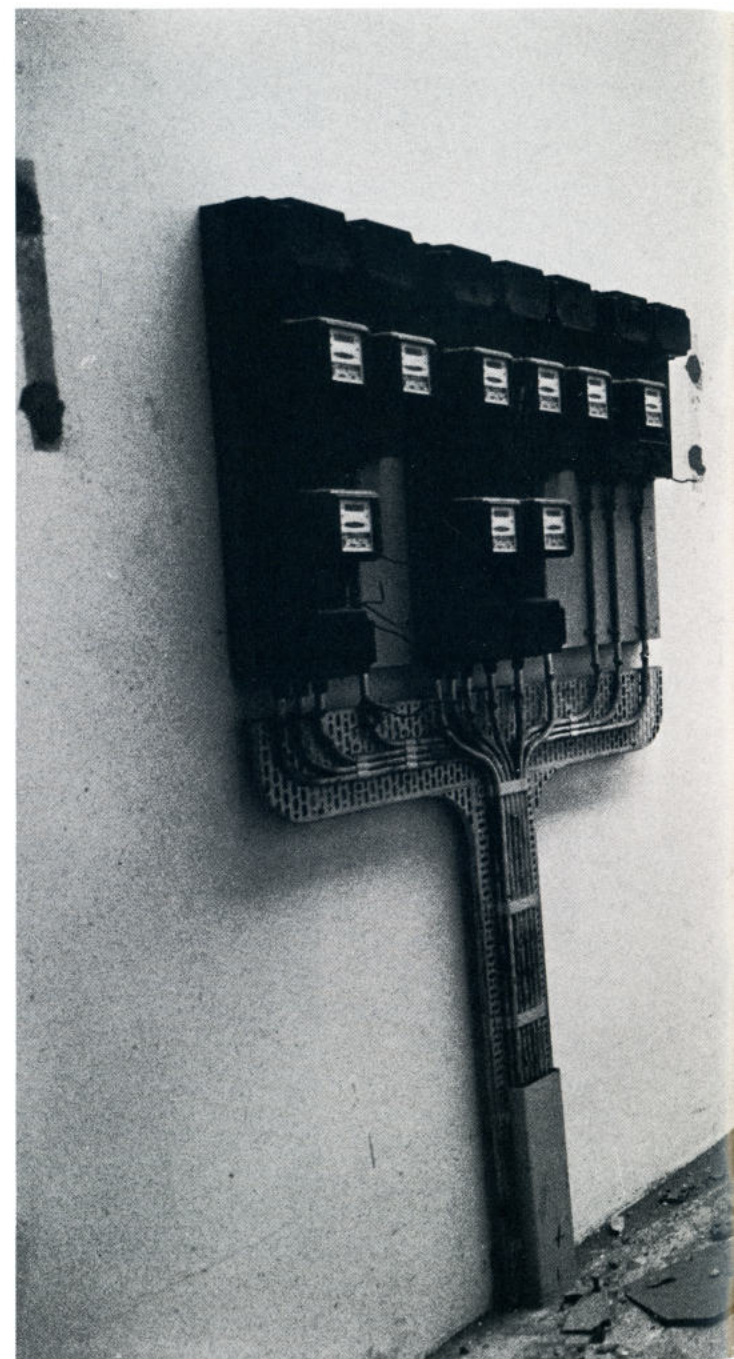
In de fabriek vielen alle verhoudingen weg. Willeke van Tijn werkte aanvankelijk op formaten van 65 centimeter, 'maar in die ruimten is dat niet meer dan een postzegel. Er wordt op dit ogenblik veel in het groot gewerkt, maar bij mij is het echt vanzelf gegaan. Het was een natuurlijk antwoord op de gigantische afmetingen van de fabriek'.

Ook Gerbrand Volger had een zelfde ervaring. 'Ik ben', zegt hij, 'eerst begonnen met een serie gouaches, gemengde technieken. Er is tenslotte een selectie van een stuk of twaalf overgebleven, maar aanvankelijk heb ik er tientallen gemaakt. Maar ik moest ophouden met de gouaches, omdat ik vond dat het in die omgeving paste om grote schilderijen te maken. Vanaf dat moment moest ik opnieuw beginnen. In eerste instantie heb ik formaten van 80 x 100 cm uitgeprobeerd, maar het was werkelijk belachelijk als je die in de fabriek tegen een muur zette. Dan verdwenen ze, er bleef niets van over. De fabriek dwong je om op een bepaalde schaal te denken. Toen ben ik weer grotere formaten gaan gebruiken en ik heb enorme kwasten van twaalf centimeter gekocht. Daardoor voelde ik mij in het geheel van de fabriek opgenomen'.

De fabriek heeft de werkwijze van Volger en Van

Tijn drastisch beïnvloed. Een jaar hebben zij er nu doorgebracht. Zij zijn de fabriek gaan zien als een gevelde olifant, waarvan de ingewanden door de vogels zijn leeggepikt. De fabriek heeft, al klinkt dat erg dramatisch, in zekere zin hun leven veranderd. Willeke van Tijn: 'Ik heb er zeker vijftig gouaches gemaakt, en hoewel er daar misschien slechts dertig van acceptabel zijn, heb ik nog nooit zo'n hoge productie gehaald. Als het mee zat maakte ik twaalf schilderijen per jaar. Jarenlang heb ik gezwoegd. Je wist precies wat je wilde en dan was het alleen nog zaak het technisch in te vullen. Nu werd ik gedwongen ter plekke iets in één keer te maken, want de volgende dag was het licht anders, of was alles verplaatst en gesloopt. Het is soms een vorm van onmacht om realistisch te werken. Het concrete heeft iets gemakkelijks. Je kunt foto's maken, er zijn in de techniek allerlei hulpmiddelen. Wat mijn schilderijen betreft, zal het nooit meer helemaal hetzelfde zijn. Ik had nog iets van de stijve precisie van de Haagse academie in mij. Ik gooi dat niet weg, maar het werken in de fabriek heeft mij een bevrijdend gevoel gegeven'.

Ook voor Volger is de fabriek een grote bron van inspiratie geweest. 'Ik schilder', zegt hij, 'nu al vijftien jaar. Je leert heel precies wat kan en wat juist niet kan. Misschien schilder ik over tien jaar met een bezem of met mijn voeten, maar ik zal nooit iets doen dat niet van de grond af is opgebouwd. Het werk dat in de fabriek tot stand is gekomen lijkt zo somber, dat ik het bijna als een luxe voel dat ik het zo maar heb kunnen maken. Zelf zie ik het niet als somber werk, maar ik kan mij voorstellen dat een voormalige directeur van de Koninklijke Van Gelder Papierfabrieken het niet in zijn kamer zal willen ophangen'.

WILLEKE VAN TIJN

Geboren 1940 te Haarlem

Opleiding Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten
te Den Haag

1967 Werkzaam als beeldend kunstenaar
Woont en werkt in Amsterdam

Tentoonstellingen 1970 Galerie Siau, Amsterdam
1972 Galerie Siau, Amsterdam
1973 Arti et Amicitiae, Amsterdam, *groepstentoonstellingen*
1974 Galerie Siau, Amsterdam
1976 Galerie Siau, Amsterdam
1978 Europa-prijstentoonstelling, Oostende, België
1978 Galerie Siau, Amsterdam
1979 Koninklijke Subsidie-tentoonstellingen, Roermond, Breda
1981 De Vaart, Hilversum, *Prent '81*
De Krabbedans, Eindhoven, *Prent '81*
1983 Aorta, Amsterdam
1983 Frans Halsmuseum, de Vleeshal, Haarlem
1978 Europa-prijs voor de Schilderkunst, bronzen medaille
1981 Stipendium Amsterdams Fonds voor de Kunst
1983 Stipendium Ministerie van WVC

Publiciteit o.a.
Lambert Tegenbosch, *De Volkskrant*
Hans Redeker, *Algemeen Handelsblad*
Adriaan Venema, *Algemeen Handelsblad*
FN V - maandblad, 1980
Prent van de Maand, 1981 N R C - Handelsblad
Liesbeth van Weezel, *1983 N R C - Handelsblad*
Cathérine van Houts, *1983 Het Parool*
Vara Radio Praten aan tafel, Het zout in de pap

GERBRAND VOLGER

Geboren 1940 te Wormer

Opleiding Gerrit Rietveldacademie en Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam

1965 Werkzaam als beeldend kunstenaar.
Woont en werkt in Amsterdam

Tentoonstellingen 1967 Jonge Nederlandse Kunst, *groepstentoonstelling*

1969 Galerie Margaretha de Bouvé, Assenede, België

1971 Hollandse Aquarellistenkring

Arti et Amicitiae, Amsterdam Groepstentoonstellingen

1974 Kunstliefde, Utrecht

1976 Galerie Magdalene Sothmann, Amsterdam

1977 Prix de Portrait P.L. Weiller, Parijs *groepstentoonstelling*

1979 Galerie Magdalene Sothmann, Amsterdam

1980 Internationaler Kunstmarkt, Düsseldorf

1981 Galerie Magdalene Sothmann, Amsterdam

1983 Aorta, Amsterdam

1983 Frans Halsmuseum, de Vleeshal, Haarlem

1975 Reisbeurs Ministerie van CRM

1976 Jeanne Oostingprijs voor de Schilderkunst

1981 Stipendium Amsterdams Fonds voor de Kunst

1982 Stipendium Ministerie van WVC

Publiciteit oa

Bob Buys, *Haarlems Dagblad*

Hans Redeker, *NRC-Handelsblad*

C. van der Waals, *Het Financieele Dagblad*

Mathilde Visser, *Het Financieele Dagblad*

Hans Redeker, *Kunstbeeld*

Liesbeth van Weezel, *Kunstbeeld*

Cathérine van Houts, 1983 *Het Parool*

vormgeving **ANTHON BEEKE** mmv **IVONNE HONDERS**
beeke en van bree - amsterdam
zwart wit fotoos **BERTNIEN HUIS** - amsterdam
druk **DRUKKERIJ PECO** - amsterdam
zetwerk **FOTUZETTERIJ TYPOTYPE** - amsterdam
reproducties **FOLITHO** - haarlem

Het Project Van Gelder Papier werd gesubsidieerd
door het Dr. J.E. Baron de Vos van Steenwijkfonds
en de Gemeente Wormer